

I. — Περὶ τοῦ ὑποκειμένου τῶν ἔξεων.

f. 114 v

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἐν τῷ σώματι ἔστιν ἕξις, τοῦ Φιλοσόφου ἐν κατηγορίαις τὴν υἰείαν τοῦ σώματος, ἢ τὴν ἀνίατον νόσον ἕξιν ὀνομάζοντος.

2. Δεύτερον, ὅτι ἐν τῇ ψυχῇ αἱ ἕξεις οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν εἰσὶν αὐτῆς, ἢ ἀλλὰ κατὰ τὰς δυνάμεις, τοῦ Φιλοσόφου λέγοντος ἐν πρώτῳ τῶν ἡθικῶν διαφόρους ἕξεις εἶναι ἐν τοῖς διαφοραῖς τῆς ψυχῆς μέρεσιν· ἕξεις δέ, οὐ καθὼ σημαίνει ἢ ἕξις διάθεσιν πρὸς τὴν φύσιν· οὕτω γὰρ μᾶλλον ἔστιν ἕξις ἐν τῷ σώματι· ἐν τῇ πρὸς τὴν ψυχὴν τάξει, ὅτι ἡ ψυχὴ εἰδὸς ἐστὶ συμπληρωτικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ σῶμα· ἀλλὰ καθὼ σημαίνει τάξιν πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ὅτι ἡ ψυχὴ πρὸς πλείους ἐνεργείας ὀρίζεται, ὧν ἔστιν ἀρχὴ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων.

3. Τρίτον, ὅτι καὶ ἐν ταῖς δυνάμει τοῦ αἰσθητικοῦ μέρους εἰσὶν ἕξεις, οὐ καθὼ ἐνεργούσιν, ἐνδοθεν τῆς φύσεως ἐτρυνούσης· οὕτω γὰρ πρὸς ἐν μόνον ἐκάστη τέτακται, ὡσπερ ἡ φύσις· ἀλλὰ καθὼ ἐνεργούσιν, τοῦ λόγου προστάττοντος.

4. Τέταρτον, ὅτι ἐν τῷ νῷ εἰσὶν ἕξεις. Ὡς γὰρ οὐ ἔστιν ἡ δύναμις, ἐκείνου ἐστὶ καὶ ἡ ἐνέργεια, οὕτως ἐκείνου ἐστὶν ἢ ἕξις, οὐ καὶ ἡ ἐνέργεια· τὸ δὲ νοεῖν καὶ θεωρεῖν, ἰδίᾳ ἐνέργεια τοῦ νοῦ· καὶ ἡ ἕξις ἄρα ἢ θεωρούμεν ἰδίως ἐστὶν ἐν τῷ νῷ αὐτῷ. Οἱ δὲ ὑποθέμενοι τὸν δυνάμει νοῦν ἕνα εἶναι πάντων ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν ὑποθέσθαι τὰς γνωστικὰς ἕξεις μὴ εἶναι ἐν τῷ νῷ· πῶς γὰρ ἂν τὰς διαφερούσας ἐν ἐκάστοις ἐν τῷ κοινῷ εἶναι; ἀλλ' ἐν ταῖς ἐνδοθεν αἰσθητικαῖς δυνάμεισιν· ἀπηνέχθησαν δὲ οὐ τῆς ἀληθείας μόνον, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀριστοτελικοῦ σκοποῦ· τίθησι γὰρ ἐκεῖνος τὰς νοεράς ἀρετάς, σοφίαν, ἐπιστήμην καὶ νοῦν, ἐν τῷ κατ' οὐσίαν λογικῷ, τῷ νοερῷ δηλαδὴ μέρει, διὰ τὸ τὸ αἰσθητικὸν κατὰ μετοχὴν μόνον εἶναι λογικόν, ὡς ἐν τοῖς ἡθικαῖς λέγεται. Λέγει δὲ καὶ ἐν τρίτῳ περὶ ψυχῆς, ὅτι ὁ νοῦς, ὅταν γένηται ἕκαστα, τουτέστιν ὅταν ἀχθῆ | εἰς ἐντελέχειαν ἐκάστων διὰ τῶν νοερῶν εἰδῶν, δυνάμει πρότερον ὧν, τότε γίνεται ἐνεργεία, ὃν τρόπον καὶ ὁ ἐπιστάμενος λέγεται ἐνεργεία εἶναι, ὃ δὴ συμβαίνει, ὅταν τις δύνηται ἐνεργεῖν καθ' αὐτόν, τουτέστι τῷ θεωρεῖν. Ἔστι μὲν οὖν καὶ τότε δυνάμει τρόπον τινά, οὐ μὴν ἀπλῶς, ὡς καὶ πρὶν μαθεῖν ἢ εὔρειν. Αὐτὸς τοίνυν δυνάμει νοῦς ἔστιν ἐν ᾧ ἔστιν ἢ τῆς σοφίας ἕξις, ᾧ δυνατόν θεωρεῖν καὶ ὅταν μὴ θεωρῆ.

Ὁ δὲ Σιμπλικίος ἐν κατηγορίαις δοκεῖ λέγειν μηδεμίαν ἕξιν τῆς ψυχῆς εἶναι μόντης, ἀλλὰ τοῦ συνημμένου, διὰ τὸ καὶ πᾶσαν τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαν τοῦ συνημμένου εἶναι· τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές. Ἡ γὰρ ἕξις οὐκ ἐστὶ διάθεσις τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν· ὅθεν ἀνάγκη τὴν ἕξιν ἐν τῇ δυνάμει εἶναι, ἢ ἐστὶ τῆς ἐνεργείας ἀρχή, οὐ μὴν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τῆς δυνάμεως. Αὐτὸ δὲ τὸ νοεῖν οὐ λέγεται

κοινὸν εἶναι τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι εἰ μὴ τῷ τοῦ φαντάσματος λόγῳ. Λεῖπεται τοίνυν τὴν νοερὰν ἕξιν ἀρχοειδῶς, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸ φάντασμα, τοῦ νοῦ εἶναι, καὶ τὸν νοῦν ὑποκείμενον εἶναι τῶν νοερῶν ἕξεων.

5. Πέμπτον, ὅτι καὶ ἐν τῇ θελήσει εἰσὶν ἕξεις, ποιότητες δηλαδὴ κινουσαι αὐτὴν πρὸς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον διὰ τὸ μὴ ἀρκεῖν τὴν τῆς δυνάμεως φύσιν πρὸς πλείω καὶ διάφορα πεφυκυῖαν ἤτοι τι ὠρισμένον φέρεσθαι.

6. Ἑκτον, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀγγέλοις εἰσὶν ἕξεις, εἰ καὶ ὁ Μάξιμος ὁ παραφράζων τὸν Διονύσιον οὐ βούλεται τοῦτο, μηδ' ὁ Σιμπλικίος λέγων ἐν κατηγορίαις, ὅτι ἡ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ σοφία ἐστὶν ἕξις· ἡ δὲ ἐν τῷ νῷ, οὐσία. Ἐοίκασι δὲ σὺτως ὑπολαβεῖν διὰ τὸ τοὺς ἀγγέλους ἀύλους ὄντας μὴ ἔχειν τὸ δυνάμει, τὸ δὲ τῆς ἕξεως ὑποκείμενον τὸ δυνάμει ὄν εἶναι μόνον. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ ἔχουσιν ὕλης δυνάμιν, ἔχουσι μέντοι τινά· ἡ γὰρ f. 115^v εἰλικρινῆς ἐντελέχεια, Θεοῦ μόνου. Ἡ γοῦν δυνάμει εἰσί, ταύτη | δύνανται καὶ ἕξεις ἔχειν. Ἀλλ' ἐπεὶ ἡ τῆς ὕλης δύναμις καὶ ἡ τῆς νοερᾶς οὐσίας οὐχ ἑνός εἰσι λόγου, διὰ τοῦτο οὐδ' ὁ τῆς ἕξεως λόγος κοινός ἐστὶν καὶ 15 ὁμοιος ἐν ἑκατέρῃ.

Ἔτι, περὶ τὴν ἕξιν ταύτην ἄλλως ὁ ἀγγελικὸς νοῦς ἔχει, καὶ ὁ ἀνθρώπινος ἄλλως. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπινος νοῦς, ἔσχατος ὢν ἐν τῇ τάξει τῶν νῶν, δυνάμει ἐστὶ πρὸς πάντα τὰ νοητά, ὡς ἡ πρώτη ὕλη πρὸς τὰ αἰσθητὰ πάντα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς πάντα τὰ νοηθησόμενα δεῖται καὶ ἕξεως· ὁ δὲ ἀγγελικὸς νοῦς οὐκ ἔχει ὡσπερ φιλή δυνάμις ἐν τῷ γένει τῶν νοητῶν, ἀλλ' ὡσπερ τις ἐντελέχεια, οὐ μὴν εἰλικρινῆς, καὶ τοσοῦτον ἦττον τοῦ δυνάμει μετέχει, ὅσῳ καὶ ὑψηλότερός ἐστι. Καθὸ μὲν οὖν ἐστὶ δυνάμει, δεῖται τελειωθῆναι καθ' ἕξιν διὰ τινῶν εἰδῶν νοερῶν πρὸς τὴν 25 ἴδιαν ἐνέργειαν· καθὸ δὲ ἐστὶν ἐντελέχεια, δύναται τινα κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν νοεῖν, τοῦλάχιστον ἑαυτόν, καὶ τ' ἄλλα κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, καὶ τοσοῦτο τελειότερον, ὅσῳ καὶ αὐτὸς τελειότερός ἐστιν. Ἀλλ' ἐπεὶ οὐδεὶς τῶν ἀγγέλων πρὸς τὴν θείαν τελειότητα ἀφικνεῖται, ἧς ἐπ' ἀπειρον διέστηκεν, διὰ τοῦτο πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ ἐφικέσθαι διὰ νοῦ καὶ θελήσεως, δέονταί τινῶν ἕξεων, ὡσπερ αἰεὶ δυνάμει ὄντες πρὸς ἐκείνην 30 τὴν εἰλικρινῆ ἐντελέχειαν.

LI. — Περὶ τοῦ αἰτίου τῆς γενέσεως τῶν ἕξεων.

1. Περὶ δὲ πρῶτον δείκνυται, ὅτι εἰσὶ τινες ἕξεις παρὰ τῆς φύσεως. 35 Δεῖ γὰρ εἰδέναι, ὅτι διχῶς δυνατόν εἶναι τι τινὲ φυσικόν· ἢ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ εἶδους, ἢ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀτόμου· καὶ πάλιν καθ' ἑκατέραν διχῶς· ἢ ὡς ὄλον παρὰ τῆς φύσεως, ἢ ὡς κατὰ τι μὲν παρὰ τῆς φύσεως ὄν, κατὰ τι δὲ ἀπὸ τινος ἕξωθεν ἀρχῆς, ὡς ἐπὶ τῆς ὑγείας ἔχει καὶ κατ' ἄμφω. Εἰ μὲν οὖν διαλεγοίμεθα περὶ τῆς ἕξεως καθὸ ἐστὶ διάθεσις 40 τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῇ πρὸς τὸ εἶδος ἢ τὴν φύσιν τάξει, καθ' ἑκάτερον

τῶν τρόπων ἐνδέχεται φυσικὴν εἶναι τὴν ἕξιν· ἔστι γάρ τις διάθεσις φυσικὴ ὀφειλομένη τῷ ἀνθρωπίνῳ | εἶδει, ἧς χωρὶς οὐδεὶς εὐρίσκειται· f. 116 καὶ αὕτη ἐστὶ φυσικὴ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ εἶδους. Ἡ τοιαύτη δὲ διάθεσις, πλάτος ἔχουσα ἐν διαφόροις ἀνθρώποις, κατὰ διαφόρους βαθμοὺς εὐρίσκειται, ὅσον κατὰ τὴν τοῦ ἀτόμου φύσιν, καὶ ἡ τοιαύτη διάθεσις ἢ παντά- 6 πασι παρὰ τῆς φύσεως δύναται εἶναι, ἢ πῆ μὲν ἐκ τῆς φύσεως, πῆ δὲ ἐκ τινος ἀρχῆς, ἕξωθεν, ὡς προεῖρηται· ἐπὶ τῶν διὰ τέχνης ὑγιαζομένων. Ἡ δὲ ἕξις, ἧτις ἐστὶ διάθεσις πρὸς ἐνέργειαν, ἧς ὑποκείμενον ἢ δυνάμεις ἐστὶ τῆς ψυχῆς, ὡς προεῖρηται, δύναται μὲν εἶναι φυσικὴ καὶ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ εἶδους καὶ κατὰ τὴν τοῦ ἀτόμου· κατὰ μὲν τὴν φύσιν τοῦ 10 εἶδους, καθό ἐστι περὶ τῆς ψυχῆς, ἢ, τοῦ σώματος εἶδος οὖσα, εἰδοποιός ἐστὶν ἀρχή· κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἀτόμου, καθό ἐστι παρὰ τοῦ σώματος, δ ἐστὶν ὑλικὴ ἀρχή. Ἄλλ' ὁμοίως κατ' οὐδέτερον τούτων τῶν τρόπων ἐνδέχεται φυσικῶς εἶναι ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἕξεις οὕτως, ὥστε παντάπασι παρὰ τῆς φύσεως εἶναι, εἰ καὶ ἐν τοῖς ἀγγέλοις εἰσὶ τοιαῦται διὰ τὸ τὰ νοερά εἶδη 15 φύσει ἐγκείμενα ἔχειν.

Εἰσὶν οὖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἕξεις φυσικαὶ οὕτως, ὡς ἐν μέρει μὲν παρὰ τῆς φύσεως, ἐν μέρει δὲ παρὰ τινος ἕξωθεν ἀρχῆς, ἀλλὰ ἄλλως μὲν ἐν ταῖς ἀντιληπτικαῖς, ἄλλως δὲ ἐν ταῖς ὀρεκτικαῖς δυνάμεσιν. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἀντιληπτικαῖς δυνατὸν εἶναι τινὰς φυσικὰς ἕξεις καὶ κατὰ 20 τὴν ἑναρξίν, καὶ κατὰ τὴν τοῦ εἶδους φύσιν, καὶ κατὰ τὴν τοῦ ἀτόμου· κατὰ μὲν τὴν τοῦ εἶδους δι' αὐτὴν τὴν ψυχὴν, ὡσπερ ὁ νοῦς τῶν ἀρχῶν φυσικὴ ἕξις λέγεται εἶναι· ἐξ αὐτῆς γὰρ τῆς φύσεως τῆς νοερᾶς ψυχῆς προσήκει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ παρευθὺς γνωσθέντος τί ἐστὶν ὅλον, καὶ τί ἐστὶ μέρος γινώσκειν, καὶ ὅτι πᾶν ὅλον μεῖζόν ἐστὶ τοῦ ἰδίου μέρους· τὸ 25 δ' ὁμοίον ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· τί δὲ ἐστὶ τὸ ὅλον, καὶ τί τὸ μέρος γινώσκειν οὐ δύναται εἰ μὴ διὰ τῶν νοερῶν εἰδῶν τῶν ἀπὸ τῶν φαντασμάτων ληφθέντων· καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Φιλόσοφος πρὸς τῷ τέλει τῶν ὑστέρων ἀναλυτικῶν, ὅτι ἡ τῶν | ἀρχῶν γνῶσις ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἡμῖν f. 116 ὀρέεσιν. Κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἀτόμου φύσιν ἔστι τις γνωστικὴ κατὰ τὴν 30 ἑναρξίν φυσικὴ, καθόσον εἰς ἀνθρώπος διὰ τὴν φυσικὴν τῶν ὀργάνων διάθεσιν ἐπιτηδειότερός ἐστὶν ἑτέρου πρὸς τὸ καλῶς νοεῖν διὰ τὸ ἐν ταῖς τοῦ νοῦ ἐνεργείαις τῶν αἰσθητικῶν δυνάμεων δεῖσθαι. Ἐν δὲ ταῖς ὀρεκτικαῖς δυνάμεσιν οὐκ ἔστι τις ὀρεξις φυσικὴ κατὰ ἑναρξίν ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ, ὅσον πρὸς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ἕξεως, ἀλλ' ὅσον πρὸς τινὰς ταύτης 35 ἀρχάς, ὡσπερ αἱ ἀρχαὶ τοῦ κοινοῦ δικαίου λέγονται εἶναι τῶν ἀρετῶν σπέρματα, καὶ τοῦτο διὰ τοῦτο· ἢ γὰρ πρὸς τὰ ἴδια ἀντικείμενα βροπή, ἢ τῆς ἕξεως ἑναρξις εἶναι δοκεῖ, οὐκ ἔστι τῆς ἕξεως, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοῦ τοῦ λόγου τῶν δυνάμεων. Κατὰ δὲ τὸ σῶμα τῆ τοῦ ἀτόμου φύσει εἰσὶ τινες ἕξεις ὀρεκτικαὶ κατὰ τινὰς φυσικὰς ἑναρξεις. Εἰσὶ γὰρ τινες, ἐκ τῆς 40

ιδίας τοῦ σώματος κράσεως πρὸς σωφροσύνην, ἢ πραότητα, ἢ τι διακείμενοι τοιοῦτον.

2. Δεύτερον, ὅτι αἱ ἕξεις ἐκ τῶν ἐνεργειῶν εἰσι, τοῦ Φιλοσόφου ἐν δευτέρῳ τῶν ἠθικῶν οὕτω λέγοντος.

6 3. Τρίτον, ὅτι ἡ ἕξις οὐ γίνεται ἐκ μιᾶς ἐνεργείας, ἀλλ' ἀπὸ πλειόνων. Δεῖ μέντοι γε διορίζειν· ἡ γὰρ ἕξις διὰ τῆς ἐνεργείας γεννᾶται, καθόσον ἡ παθητικὴ δύναμις κινεῖται ὑπὸ τίνος ἀρχῆς δραστηκῆς· πρὸς δὲ τὸ γίνεσθαι τινα ποιότητα ἐν τῷ παθητικῷ, ἀνάγκη τὸ ποιητικὸν παντελῶς νικᾶν τὸ παθητικόν· ὅθεν ὀρώμεν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸ πῦρ αὐτίκα
10 νικῆσαι τὸ ἴδιον καυστὸν, οὐκ εὐθύς ἐξάπτειν αὐτό, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν μεταβάλλει τὰς ἐναντίας διαθέσεις, ἔν' οὕτω παντελῶς νικῆσαν τὴν οἰκείαν ὁμοιότητα ἐκείνῳ ἐνθεῖη. Φανερόν δὲ ὡς οὐκ αἰεὶ ἡ δραστηκὴ ἀρχή, τουτέστιν ὁ λόγος, παντελῶς δύναται μιᾶ ἐνεργείᾳ τὴν ὀρεκτικὴν κινήσαι δύναμιν διὰ τὸ ταύτην διαφόρως πρὸς πολλὰ πεφυκέναι· κρίνεται δὲ τι
15 διὰ τοῦ λόγου ἐν μιᾶ ἐνεργείᾳ, οὐ δεῖ ἐπιθυμῆσαι κατὰ τινὰς ὠρισμένους λόγους καὶ περιστάσεις. "Ὅθεν κατὰ τοῦτο οὐ | παντάπασιν ἡ παθητικὴ δύναμις νικᾶται, ὥστε φέρεσθαι ἐπὶ τὸ ἐν ὡσπερ καὶ ἐπὶ τὰ πλείω κατὰ τὸν τῆς φύσεως τρόπον, ὅπερ ἐστὶ τῆς καθ' ἕξιν ἀρετῆς· καὶ διὰ τοῦτο ἡ τῆς ἀρετῆς ἕξις οὐ δύναται διὰ μιᾶς ἐνεργείας γενέσθαι, ἀλλὰ διὰ πολλῶν.
20 Ἐν δὲ ταῖς ἀντιληπτικαῖς δυνάμεσι δεῖ θεωρεῖν, ὅτι διπλοῦς ἐστὶ τὸ παθητικόν· ἐν μὲν, αὐτὸς ὁ δυνάμει νοῦς, ἐν δέ, νοῦς ὃν Ἀριστοτέλης παθητικὸν καλεῖ νοῦν, ὃς ἐστὶ μερικὸς λόγος, τουτέστι γνωστικὴ δύναμις μετὰ γνώμης καὶ φαντασίας. Τῇ μὲν οὖν πρὸς τὸ πρῶτον παθητικὸν παραθέσει δυνατόν εἶναι τι δραστηκόν, ὃ διὰ μιᾶς ἐνεργείας νικᾶ παντελῶς
25 τὴν δύναμιν τοῦ ἰδίου παθητικοῦ, ὡσπερ μία πρότασις καθ' ἑαυτὴν γνώριμος νικᾶ τὸν νοῦν πρὸς τὸ συγκαταθέσθαι βεβαίως τῷ συμπεράσματι. Τοῦτο δὲ οὐ ποιεῖ ἡ ἐνδοξος πρότασις· ὅθεν ἐκ πολλῶν ἐνεργειῶν τοῦ λόγου ἀνάγκη γενέσθαι δοξαστικὴν ἕξιν κατὰ τὸν δυνάμει νοῦν. Τὴν δὲ τῆς ἐπιστήμης ἕξιν δυνατόν γενέσθαι καὶ διὰ μιᾶς ἐνεργείας τοῦ λόγου, ἔσον
30 πρὸς τὸν δυνάμει νοῦν· ὅσον δὲ πρὸς τὰς ταπεινοτέρας ἀντιληπτικὰς δυνάμεις, ἀνάγκη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας πολλάκις ἄπτεσθαι ὥστε τι βεβαίως ἐναπομεῖναι τῇ μνήμῃ. "Ὅθεν καὶ ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως εἰκοστῷ φησὶν ὅτι ἡ μελέτη βεβαίως τὴν μνήμην. Τὰς δὲ γε σωματικὰς ἕξεις δυνατόν ἐστὶ καὶ ἀπὸ μιᾶς ἐνεργείας γεννᾶ-
35 σθαι, εἰ τὸ ποιητικὸν μεγάλης εἴη δυνάμεως, ὡσπερ πολλάκις φάρμακον ἰσχυρὸν αὐτίκα τὴν ὑγείαν ἐντίθησιν.

4. Τέταρτον, ὅτι ἐγγίνονται τοῖς ἀνθρώποις παρὰ Θεοῦ τινες ἕξεις· ἐν γὰρ δεκάτῳ πέμπτῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ λέγεται· „Ἐνέπλησεν αὐτὸν

ὁ Θεὸς πνεύματος σοφίας καὶ συνέσεως“. Δίδονται δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἕξεις θεόθεν διπλῶς· ἓνα μὲν τρόπον διατιθεῖσαι αὐτὸν πρὸς τὴν μακαριότητα, ἃς ἀδύνατον ἔχειν τὸν ἄνθρωπον, ὑπερφυεῖς οὕσας κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ τέλους, | ἄνευ τῆς θείας ἐπιρροίας· καὶ αὗται εἰσιν αἱ ἀπὸ τῆς χάριτος f. 117 ἄρεται· ἕτερον δὲ τρόπον φυσικαὶ μὲν, πληρῶς ἄνευ τῶν δευτέρων αἰτίων, ὁ πρὸς ἐνδειξίν τῆς θείας δυνάμεως, ὥστε τὸ γινόμενον ἐν ἀνθρώπῳ φυσικὸν μὲν εἶναι καὶ οἷον ἂν καὶ ἡ φύσις ποιήσειεν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν τῆς φύσεως τρόπον, ὡς ἐπὶ τῶν διὰ θαύματος αἰφνης ὑγιαζομένων, ἢ ὡς ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἢ τοῦ λόγου χάρις καὶ ἡ τῶν γλωσσῶν εἰδησις, ἃ δυνατόν ἐστι καὶ σπουδῇ καὶ ἕξει ἀνθρωπίνῃ πορίσασθαι, εἰ καὶ μὴ οὕτω τελείως. 10

Εἰ δὲ καὶ πρὸς πάντας ὁ Θεὸς ἐπίσης ἔχει κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν τῆς σοφίας αὐτοῦ ὠρισμένῳ τινὶ λόγῳ δίδωσι τισὶν ἄπερ ἄλλοις οὐ δίδωσιν.

Τό τε ἐν πάσῃ τὸν Θεὸν ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν οὐκ ἀναιρεῖ τὸ τὸν Θεὸν ποιεῖν τινά, ἄπερ ἡ φύσις οὐ δύναται ποιεῖν, ἀλλ' ἔπεται 15 μόνον τὸ μηδὲν ποιεῖν ἐναντίον τῷ τῇ φύσει προσήκοντι· τῆς γὰρ θείας ἐστὶ προνοίας σῶζειν τὴν φύσιν, ὁ Φιλόσοφος καὶ ὁ Διονύσιος λέγουσιν.

LII. — Περὶ τῆς αὐξήσεως τῶν ἕξεων.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι αὐξοῦσιν αἱ ἕξεις· λέγεται γὰρ εἰπεῖν 20 τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸν Κύριον· „Κύριε, πρόσθεε ἡμῖν πίστιν“. Εἰ δὲ ἡ αὐξήσις περὶ τὴν ποσότητα, καὶ αἱ ἕξεις ποιότητες, ἀλλ' ὥσπερ τὸ τῆς ποσότητος ὄνομα ἀπὸ τῶν σωματικῶν ποσοτήτων ἐπὶ τὰς νοητὰς τῶν εἰδῶν τελειότητος μετενήνεκται, οὕτω δὴ καὶ τὸ τῆς αὐξήσεως, οὕτινος ὄρος ἐστὶ τὸ μέγα. Ὁμοίως καὶ εἰ τελειότης ἐστὶν ἡ ἕξις, ἀλλ' οὐδὲν 25 κωλύει τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον αὐτὴν δέχεσθαι· οὐδὲ γὰρ ὄρος τοῦ ἰδίου ὑποκειμένου ἐστίν, ὡς ἂν διδοῦσα αὐτῷ τὸ εἶδοποιὸν εἶναι, οὕτε ἐν τῷ ἑαυτῆς λόγῳ ὄρον περιλαμβάνει, ὥσπερ τὰ τῶν ἀριθμῶν εἶδη.

2. Δεύτερον, ὅτι ἡ τῶν ἕξεων αὐξήσις οὐ γίνεται προσθήκῃ τινί. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς σωματικοῖς οὐ γίνεται ἐξ ἀνάγκης ἡ αὐξήσις προσ- 30 θήκῃ ὑποκειμένου πρὸς ὑποκείμενον, ὡς ἐπὶ τῶν ζώντων σωμάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ ἐπίτασιν ἄνευ προσθήκης, ὡς ἐν τοῖς θερμαινομένοις, οὐδενὸς γενομένου ἐν τῇ ὕλῃ θερμοῦ, ἐν τετάρτῳ τῶν φυσικῶν λέγεται.

3. Τρίτον, ὅτι οὐχ ἐκάστη τῶν ἐνεργειῶν αὐξεῖ τὴν ἕξιν, ὡς οὐδὲ f. 118 πᾶσα τροφή τὸ ζῶον, οὐδ' ἐκάστη σταγὼν κοιλαίνει τὸν λίθον, ἀλλὰ τῶν 36 ἐνεργειῶν πολλαπλασιαζομένων καὶ ἡ ἕξις αὐξεῖ, ὡς ἐν τοῖς παραδείγμασι.

LIII. — Περὶ τῆς φθορᾶς τῶν ἔξεων· περὶ τῆς μειώσεως καὶ φθορᾶς αὐτῶν.

1-2. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ ἔξις δύναται καὶ μειοῦσθαι καὶ φθείρεσθαι· τὰ ἐναντία γὰρ περὶ τὸ αὐτὸ πεφύκασι γίνεσθαι· αὐξήσις δὲ καὶ μείωσις ἐναντία· καὶ ὡσαύτως μειοῦνται ὡς αὐξοῦσιν· καὶ ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας αὐξοῦνται, ἐξῆς καὶ γεννῶνται, οὕτω καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας μειοῦνται, ἐξῆς καὶ φθείρονται. Μειοῦται δὲ ἡ ἔξις οὐ καθ'αυτὴν θεωρουμένη· ἀπλοῦν γὰρ τι εἶδος ἐστίν· ἀλλὰ κατὰ τὸν διάφορον τοῦ μετέχειν τρόπον, ὅς πρόεισιν ἐκ τοῦ ἀόριστον εἶναι τὴν δύναμιν τοῦ μετέ-
 10 χοντος· ἢ διαφόρως δύναται ἐνὸς εἶδους μετέχειν καὶ πρὸς πλείω ἢ ἐλάττω ἐκτείνεσθαι.

3. Δεύτερον, ὅτι αἱ ἔξεις τῆ τῆς ἐνεργείας ἀποστάσει μειοῦνται ἢ φθείρονται, ὡς φησὶν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ περὶ μακροβιότητος, ὅτι φθορὰ ἐπιστήμης οὐκ ἀπάτη μόνον, ἀλλὰ καὶ λήθη· καὶ ταύτης ὁ χρόνος αἴτιος,
 16 ὡς ἐν τετάρτῳ τῶν φυσικῶν λέγεται, οὐ μεταβάλλων τῷ ὁρόμῳ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς· καθ' αὐτὸν γὰρ ὑπὲρ χρόνον· ἀλλὰ τῆ τοῦ αἰσθητικοῦ μεταβολῆ, ὅσον πρὸς τὰ πάθη τοῦ ὀρεκτικοῦ, καὶ τὰς ἀντιληπτικὰς δυνάμεις ἀνενεργήτους ποιῶν ἐν τῷ νοερῷ.

20 LIV. — Περὶ τῆς διακρίσεως αὐτῶν.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἐν μιᾷ δυνάμει πλείους εἰσὶν ἔξεις· ἐν γὰρ ἐνὶ τῷ νῷ διαφόρων ἐπιστημῶν ἔξεις.

2. Δεύτερον, ὅτι αἱ ἔξεις διακρίνονται κατὰ τὰ ἀντικείμενα· αἱ γὰρ ἐνέργειαι διαφέρουσιν εἶδει κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἀντικειμένων· αἱ δὲ
 25 ἔξεις διαθέσεις τινές εἰσι πρὸς ἐνέργειαν· καὶ αἱ ἔξεις ἄρα διακρίνονται κατὰ τὰ διάφορα ἀντικείμενα. Εἰ δὲ καὶ τὰ ἐναντία διαφέρουσιν εἶδει ἐν τῇ τῶν πραγμάτων διαφορᾷ, τουτέστιν ὑλικῶς, εἰδικῶς μέντοι γε ἐν
 f. 118^v εἰσιν, ὅτι ὁ λόγος τοῦ γινώσκειν ἑκάτερα εἰς ἐστίν· θάτερον γὰρ | διὰ
 θατέρου γινώσκεται, καὶ διὰ τοῦτο, καθόσον συμβαίνουσιν ἐν ἐνὶ εἶδει
 30 καὶ λόγῳ τοῦ γνωστοῦ, καὶ εἰς μίαν ἔξιν γνωστικὴν ἀνήκουσιν.

3. Τρίτον, ὅτι αἱ ἔξεις διακρίνονται κατὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· ἀρετὴ γὰρ καὶ κακία εἶδει διακρίνονται, ὅτι ἐναντία εἰσὶν· ἀρετὴ δὲ ἐστὶν ἀγαθὴ ἔξις, ὡσπερ αὐ πονηρὰ ἔξις ἢ κακία. Εἰ δὲ καὶ τῶν ἐναντίων δυνατὸν εἶναι μίαν ἔξιν, ὡς εἴρηται, ἀλλ' αἱ ἐναντία ἔξεις ἐνὸς εἶδους
 35 εἶναι οὐ δύνανται· ἢ γὰρ τῶν ἔξεων ἐναντιότης κατὰ τοὺς ἐναντίους λόγους ἐστίν, καὶ οὕτως κατὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν διακρίνονται, καθόσον μία ἐστὶν ἀγαθὴ ἔξις, καὶ ἄλλη κακὴ, οὐ καθόσον ἢ μὲν ἀγαθοῦ, ἢ δὲ κακοῦ.

4. Τέταρτον, ὅτι οὐ συνίσταται μία ἔξις ἐκ πολλῶν ἔξεων· ἢ γὰρ ἔξις ποιότης οὔσα, εἶδος ἀπλοῦν ἐστίν.

LV. — Περὶ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως ἤτοι τῆς ἀρετῆς καθ' αὐτήν.

1. Περὶ δὲ πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ ἕξις ἐστίν· ὁ γὰρ Φιλόσοφος ἐν ταῖς κατηγορίαις τίθησι τὴν τε ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρετὴν ἕξιν.

2. Δεύτερον, ὅτι ἐκ τοῦ λόγου τῆς ἀρετῆς ἐστὶ τὸ εἶναι πρακτικὴν ἕξιν, οὕτως ὀρίζομένου τοῦ Φιλοσόφου ἐν δευτέρῳ τῶν ἠθικῶν· „Ἀρετὴ ἐστὶν ἡ τὸ ἐκάστου ἔργον ἀγαθὸν ἀποδιδούσα“. Ἄλλως τε ἡ ἀρετὴ τελειότης ἐστὶ δυνάμεως, ἢ τῆς πρὸς τὸ εἶναι, ἢ τῆς πρὸς τὸ ποιεῖν· ὣν ἡ μὲν πρὸς τὸ εἶναι τῆ ὕλη προσήκει, ἢ ἐστὶ δυνάμει ὄν· ἡ δὲ πρὸς τὸ ποιεῖν, τῷ εἶδει, ὃ ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ ποιεῖν· ἕκαστον γάρ, ἢ ἐντελεχεία ἐστὶ, 10 ποιεῖ. Ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ μὲν σῶμα ὡς ὕλη, ἢ δὲ ψυχὴ ὡς εἶδος. Κατὰ μὲν οὖν τὸ σῶμα καὶ τὰς κοινὰς σώματι καὶ ψυχῇ δυνάμεις, ὁ ἀνθρώπος κοινῶναι τοῖς ἄλλοις ζῴοις· μόνου δὲ τοῦ ἀνθρώπου εἰσὶν αἱ καὶ τῆς ψυχῆς ἴδιαι εἰσὶν. Ὅθεν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ, περὶ τῆς νῦν ὁ λόγος, οὐ δύναται τοῦ σώματος εἶναι· ὅθεν οὐδὲ τάξιν σημαίνει πρὸς τὸ εἶναι, 15 ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὸ ποιεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀρετῆς ἐστὶ τὸ εἶναι πρακτικὴν ἕξιν.

4. Τρίτον, ὅτι ὁ Αὐγουστίνῳ ἀποδοξομένος τῆς ἀρετῆς ὀρισμὸς ἀριστα ἀποδέδοται, ὅτι ποιότης ἐστὶν ἀγαθῆς διανοίας, ἢ ζῶμεν ὀρθῶς, καὶ ἡ f. 119 οὐδαὶς κακῶς χρεῖται, ἣν ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἄνευ ἡμῶν ἐνεργεῖ. 20

Ἐνοστάσεις πρὸς τοῦτον δύο· ἡ ἀρετὴ ἐστὶν ἀγαθότης τοῦ ἀνθρώπου· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγαθὸν ποιούσα τὸν ἔχοντα· ἡ δὲ ἀγαθότης οὐ λέγεται ἀγαθὴ, ὡσπερ οὐδὲ ἡ λευκότης λευκὴ. Ἔτι, ὁ αὐτὸς Αὐγουστίνος φησὶν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Ὁ θεμιουργήσας σε ἄνευ σοῦ οὐ δικαιοῦσε σε ἄνευ σοῦ“. 25

Πρὸς τὸ πρῶτον συγχωρῶ τὴν ἀγαθότητα εἶναι ἀγαθὴν, εἰ καὶ μὴ ἡ λευκότης λευκὴ· τὸ γὰρ πρότερον ὑποπίπτον τῷ νῶ τὸ ὄν ἐστὶν· τούτῳ δὲ ἀντιστρέφει τὸ ἐν καὶ τὸ ἀγαθόν· ὅθεν παντὶ τῷ ὑφ' ἡμῶν νοουμένῳ ἀποδίδονται ταῦτα, καὶ ὅπερ ἂν τις (τὸ ἐν Τριάδι Αὐγουστίνος) νοήσειεν, ἀποδίδωσι καὶ τὰ λοιπὰ αὐτῷ· ὅθεν φημέν τὸ ὄν ἐν εἶναι καὶ ἀγαθόν, 30 καὶ τὴν οὐσίαν εἶναι ὄν καὶ μίαν καὶ ἀγαθὴν, ὁμοίως καὶ τὴν ἀγαθότητα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἔχοι χώραν ἐπὶ τῶν εἰδικῶν εἰδῶν· οὐ γὰρ πᾶν ὃ νοοῦμεν, κατὰ τὸν τοῦ λευκοῦ ἢ ὑγινοῦς λόγον νοοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀκολουθεῖ τὸ ἐπιχείρημα. Ἄλλ' ἀκριβέστερον δυνάμεθα λέγειν, ὅτι ὡς τὰ συμβεβηκότα καὶ τὰ μὴ ὑφ' ἡμῶν εἰδῆ λέγονται ὄντα, οὐχ ὅτι αὐτὰ ἔχουσιν 35 εἶναι, ἀλλ' ὅτι αὐτοῖς ἐστὶ τι, οὕτω λέγονται καὶ ἀγαθὰ ἢ ἐν οὐ τινὶ ἀγαθότητι καὶ ἐνόητι, ἀλλ' ὅτι τούτοις ἐστὶ τι ἀγαθόν ἢ ἐν. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡ ἀρετὴ ἀγαθὴ, ὅτι ταύτη τί ἐστὶν ἀγαθόν.

Πρὸς τὸ δεύτερον· ἡ ἐνθεὸς ἀρετὴ αἴτιον ἔχει ἐν ἡμῖν τὸν Θεὸν ἄνευ ἡμῶν ἐνεργούντων, οὐ μὴν ἄνευ ἡμῶν συγκατατιθεμένων. Τῶν δὲ δι' ἡμῶν 40

γινομένων ὁ Θεὸς αἰτιὸς ἐστὶν οὐκ ἄνευ ἡμῶν ἐνεργούντων· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν πάσῃ θελήσει καὶ φύσει.

LVI. — Περὶ τοῦ ταύτης ὑποκειμένου.

6 1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐν δυνάμει τῆς ψυχῆς ἐστὶν ὡς ἐν ὑποκειμένῳ ἐκ τριῶν· πρῶτον, ἐκ τοῦ λόγου τῆς ἀρετῆς, ὃς σημαίνει τελειότητα τῆς δυνάμεως· ἢ δὲ τελειότης ἐν τῷ οὐ ἐστὶ τελειότης· δεύτερον, ἐκ τοῦ πρακτικῆν εἶναι, ὡς δέδεικται· πᾶσαν δὲ πράξιν ἐκ τῆς ψυχῆς εἶναι· δὴ τινος δυνάμεως· τρίτον, ἐκ τοῦ διατιθέναι | πρὸς τὸ ἀρισ-
10 τον· ἀριστον δὲ ἐστὶ τὸ τέλος, ὃ ἢ ἐνέργειά ἐστὶν, ἢ τι ἐπόμενον τῇ ἐνεργείᾳ ἐκ δυνάμεως προϊούση.

2. Δεύτερον, ὅτι μία ἀρετὴ οὐκ ἐστὶν ἐν δυσὶν δυνάμεσιν· οὐδὲ γὰρ συμβεβηκὸς ἐν ἀριθμῷ ἐν πλείοσιν ὑποκειμένοις.

Ἔτι, ἡ τῶν δυνάμεων διαφορά κατὰ τὰ καθόλου ἰδιώματα τῶν ἀντι-
15 κειμένων γοεῖται· ἢ δὲ τῶν ἕξεων κατὰ τὰ εἰδικά· ὅθεν ὅπου ἂν ἡ δυνάμεων διαφορά, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἕξεων, ἀλλ' οὐ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐπίσης μὲν οὖν ἐν ἑκάτερά τῇ δυνάμει μίαν ἕξιν εἶναι ἀδύνατον· τάξει δὲ τινι καὶ οὐκ ἐπίσης, δυνατόν, ἦτοι ἐν τῇ μιᾷ ἀρχοειδῶς, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐκεῖθεν κατὰ τινὰ διάδοσιν ἢ διάθεσιν, καθόσον μία δύναμις κινεῖται ὑπ' ἄλλης,
20 ἢ λαμβάνει παρὰ τῆς ἄλλης.

3. Τρίτον, ὅτι ὁ νοῦς ὑποκείμενον ἀρετῆς· ἢ γὰρ διάνοια μάλιστα λέγεται νοῦς· ἢ δὲ ἀρετὴ ἐν τῇ διανοίᾳ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ εἴληπται ἐν τῷ προαποδεδομένῳ ὀρισμῷ.

4. Τέταρτον, ὅτι τὸ θυμικὸν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, ὑποκείμενον ἀρε-
25 τῆς· τὴν γὰρ ἀνδρίαν ἐν τῷ θυμικῷ, καὶ τὴν σωφροσύνην ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ τίθησιν ὁ Φιλόσοφος. Οὐ καθ'αυτὸ μέντοι γε προσήκει αὐτοῖς ὑποκείμενοις ἀρετῆς εἶναι, ὅσον καθ' ἑαυτοὺς εἶναι μέρη τῆς αἰσθητικῆς ὀρέξεως· ἀλλὰ καθόσον μετέχουσι τοῦ νοῦ ὡς πεφυκότα ὑπέκειναι αὐτῷ. Καὶ ἐστὶν ἢ ἐν αὐτοῖς τοῖς μορίοις ἀρετὴ οὐδὲν ἕτερον ἢ ἢ καθ' ἕξιν ὁμοιότης τῶν
30 δυνάμεων τούτων πρὸς τὸν λόγον.

5. Πέμπτον, ὅτι ἐν ταῖς ἐνδον ἀντιλήψεσιν αἰσθητικαῖς οὐδεμία ἀρετὴ ἐστὶν· αἱ ἀρεταὶ γὰρ πᾶσαι ἢ νοεραὶ εἰσιν, ἢ ἠθικαί, κατὰ τὸν Φιλόσοφον· ὧν αἱ μὲν ἐν τῷ νοερῷ μέρει, αἱ δὲ ἐν τῷ ὀρεκτικῷ.

6. Ἑκτον, ὅτι ἡ θέλησις ὑποκείμενόν ἐστὶ τῆς ἀρετῆς· αὕτη γὰρ
35 κινεῖ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν, καὶ μείζων τελειότης ζητεῖται ἐν τῷ κινουμένῳ ἢ ἐν τῷ κινουμένῳ.

LVII. — Περὶ τῆς τῶν ἀρετῶν λογικῶν διακρίσεως.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι αἱ νοεραὶ καὶ θεωρητικαὶ ἕξεις
40 ἀρεταὶ εἰσιν, θεωρητικαὶ οὐσαι τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀπερ ἄλλως ἔχειν

ἀδύνατον, τοῦ Φιλοσόφου οὕτω τιθέντος ἐν ἔκτῳ | τῶν ἡθικῶν. Εἰ δὲ ἡ f. 120
ἀρετὴ ἕξις ἐστὶ πρακτικὴ, ὡς εἴρηται, οὐδὲν κωλύει· τὸ γὰρ πρακτικὸν
τὸ ἀντιδιαιρούμενον τῷ θεωρητικῷ ἀπὸ τοῦ ἐξωθεν ἔργου λαμβάνεται· ἡ
δὲ θεωρητικὴ ἔχει τάξιν οὐ πρὸς αὐτό, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐνδον ἔργον τοῦ
νοῦ, ὃ ἐστὶ θεωρεῖν ἀληθές· καὶ οὕτως ἐστὶν καὶ πρακτικὴ ἕξις καὶ ἀρετὴ. 5

2. Δεύτερον, ὅτι τρεῖς εἰσὶν αἱ θεωρητικαὶ νοεραὶ ἐπιστήμαι· σοφία,
ἐπιστήμη καὶ νοῦς, οὕτω τοῦ Φιλοσόφου λέγοντος ἐν ἔκτῳ τῶν ἡθικῶν,
καὶ εὐλόγως· αἱ μὲν γὰρ θεωρητικαὶ ἀρεταὶ τὸ ἀληθές σκοποῦσιν, ὧ
τελειοῦται ὁ νοῦς· τοῦτο δὲ διχῶς θεωρεῖται· ἢ ὡς καθ' αὐτὸ γινώριμον
καὶ ὡς περὶ ἑαυτοῦ ὄν ἀρχή, καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ἕξις ἐκείνη ἣτις καλεῖται 10
νοῦς, ὅς ἐστιν ἕξις τῶν ἀρχῶν· ἢ δι' ἄλλου, ὅπερ οὐκ αὐτίκα, ὡς τὸ πρό-
τερον, ἀλλὰ τῇ τοῦ λόγου ζητίσει καταλαμβάνεται, καὶ διὰ τοῦτο ὅρου
λόγον ἔχει, καὶ ἔσχατον καταλαμβάνεται, ἢ γοῦν ὡς ἔσχατον ἐν τινι γένει,
καὶ οὕτως ἡ ἐπιστήμη τελειοῖ τὸν νοῦν, καὶ κατὰ τὰ διάφορα τῶν ἐπιστη-
τῶν γένη διάφοροι γίνονται καὶ αἱ τῶν ἐπιστημῶν ἕξεις· ἢ ὡς ἔσχατον 15
πρὸς ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ μάλιστα
γνωστὸν κατὰ φύσιν, καὶ περὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ σοφία, ἡ θεωροῦσα τὰς
ἀνωτάτας αἰτίας· ὁθεν οἰκείως κρίνει καὶ τάττει πάντα· τελείαν γὰρ καὶ
καθόλου κρίσιν περὶ τίνος ἔχειν ἀδύνατον εἰ μὴ διὰ τῆς μέχρι τῶν πρώτων
αἰτίων ἀναλύσεως· ὁθεν καὶ ἡ σοφία μία μόνον ἐστὶν ὡς περὶ ἐν οὕσα 20
γένος, τὸ εἰρημένον, ὃ πάντων ἔσχατον.

3. Τρίτον, ὅτι καὶ ἡ τέχνη ἀρετὴ ἐστὶ νοερά, ἀλλ' οὐ ταῖς θεωρητι-
καῖς συνηρίθμηται. Ἔστι δὲ ἡ τέχνη λόγος ὀρθὸς τῶν ποιητέων. Καὶ
ὅτι μὲν τῶν πρακτέων ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ θεωρητικὴ· καθότι δὲ οὐθ' ἡ τέχνη,
οὐθ' αἱ θεωρητικαὶ ποιούσι τὸ ἔργον ἀγαθὸν ἔσον πρὸς τὴν χρῆσιν, ὃ 25
ἐστὶν ἴδιον τῆς τελειούσης τὴν ὀρεξίν ἀρετῆς, ἀλλὰ μόνον ἔσον πρὸς τὴν
δύναμιν τοῦ καλῶς ἐνεργεῖν κοινωνεῖ ταῖς θεωρητικαῖς· οὔτε γὰρ ὁ τεχ-
νίτης, | οὐθ' ὁ ἐπιστήμων, ὁ γεωμέτρης τυχόν, πῶς ἔχει κατὰ τὸ ὀρεκ- f. 120
τικὸν ζητεῖται ἢ διαφέρει, οἷον πότερον χαίρει ἢ ὀργίζεται· ἀλλ' εἰ ὁ
γεωμέτρης ἀληθῆ δείκνυσι, καὶ εἰ ὁ τεχνίτης ἀνευδεὲς ποιεῖ τὸ ἔργον. 30

4. Τέταρτον, ὅτι ἡ φρόνησις ἀρετὴ ἄλλη παρὰ τὴν τέχνην, ὡς ἐν ἔκτῳ
τῶν ἡθικῶν ἀντιδιήρηται. Εἰ δὲ καὶ ἡ τέχνη ὀρθὸς ἐστὶ λόγος τινῶν
ἔργων, τὰ δὲ διάφορα γένη τῶν ἔργων ποικίλει μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀναίρει τὸν
λόγον τῆς τέχνης, ἀλλὰ διότι ταῦτα πάντα ἐξωθεν εἰσι τοῦ ἀνθρώπου,
οὐ γίνεται ἐν τούτοις διάφορος ὁ τῆς ἀρετῆς λόγος· ἀλλὰ διὰ τὴν 35
φρόνησιν εἶναι ὀρθὸν λόγον τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, διάφορος ὁ τῆς
ἀρετῆς γίνεται λόγος. Καὶ βουλή μὲν ἐστὶ κἀν ταῖς ἄλλαις τέχναις περὶ
τῶν ἐκάστη εἰς τὸ ἴδιον τέλος συντεινόντων, ἀλλ' ἡ φρόνησις βουλευτικὴ
ἐστὶ τῶν εἰς ὅλην τὴν τοῦ ἀνθρώπου συντεινόντων ζωὴν· διὸ ἐκεῖνοι μὲν
φρόνιμοι κυβερνῆται ἢ στρατηγοὶ λέγονται, οὗτοι δὲ ἀπλῶς φρόνιμοι. 40

5. Πέμπτον, ὅτι ἀρετὴ ἐστὶν ἀναγκαιοτάτη πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἢ φρόνησις. Τὸ μὲν γὰρ εὖ ζῆν ἐν τῷ καλῷ ἐνεργεῖν συνίσταται· πρὸς δὲ τὸ καλῶς ἐνεργεῖν οὐ τὸ τί ποιεῖ μόνον ζητεῖται, ἀλλὰ καὶ τὸ πῶς, εἰ καθ' αἴρεσιν ὀρθὴν δηλαδὴ, ἀλλὰ μὴ ὀρμὴν ἢ πάθος· τὸ δὲ ὀρθῶς αἰρεῖσθαι καὶ βουλευέσθαι περὶ τοῦ πρὸς τὸ τέλος λόγου εἰσὶν ἐνέργειαι, καὶ ἀρετὴ τίς ἐστὶ περὶ αὐτάς ἢ φρόνησις, τοῦ λόγου τελειωτικὴ πρὸς τὸ καλῶς αἰρεῖσθαι καὶ διατίθεσθαι. Ἡ δὲ τέχνη ἀναγκαία μὲν ἐστὶ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ ὠφέλιμος, ἀλλ' οὐ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον εὖ ζῆν, ὡς ἡ φρόνησις· τὸ γὰρ τῆς τέχνης ἀγαθὸν ἐν τῷ τεχνητῷ ἐστὶν διὰ τὸ τὴν τέχνην ὀρθὸν εἶναι· λόγον τῶν ποιητῶν, καθόσον ἢ ποιήσεις, εἰς τὴν ἔξω μεταβαίνουσα ὕλην, τελείωσις ἐστὶ τοῦ ποιουμένου, οὐ τοῦ ποιούντος. Τὸ δὲ τῆς φρονήσεως ἀγαθὸν ἐν τῷ ἐνεργοῦντι, καὶ αὐτοῦ ἐστὶ τελείωσις τὸ ἐνεργεῖν· διὸ καὶ πρὸς τὴν τέχνην οὐ ζητεῖται τὸ καλῶς ποιεῖν, ἀλλὰ μόνον τὸ καλῶς ἔργον ποιεῖν. | Ἐζητεῖτο δ' ἂν μᾶλλον αὐτοῦ τὸ τεχνητὸν καλῶς ἐνεργεῖν, οἷον τὴν μάχαιραν τέμνειν καλῶς, ἢ τὸν πρίονα πρίξειν, εἰ κυρίως τούτων ἦν τὸ ἐνεργεῖν ἀλλὰ μὴ τὸ ἐνεργεῖσθαι· οὐ γὰρ ἀρχοῦσι τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν· ὥστε ἡ φρόνησις ἀναγκαία τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς τὸ εὖ ζῆν, ἀλλ' οὐ μόνον πρὸς τὸ γενέσθαι ἀγαθόν.

6. Ἑκτον, ὅτι τῇ φρονήσει, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἐν ἐβδόμῳ τῶν ἠθικῶν, συνεζευγμένα εἰσὶν εὐβουλία καὶ σύνεσις καὶ γνώμη· τρεῖς γὰρ εἰσὶν αἱ τοῦ λόγου τοῦ ἀνθρωπίνου ἐνέργειαι ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πραττομένοις· βουλευέσθαι, κρίνειν, προστάττειν. Τάττονται δὲ πρὸς τὸ προστάττειν τὰ ἄλλα ὡς ἀρχοειδέστερον, καὶ ἐπεὶ τὸ προστάττειν ἐστὶ τῆς φρονήσεως, τὰ ἄλλα δύο ἔπονται ὡς συνεζευγμένα τῇ φρονήσει· περὶ ἃ ἢ τε εὐβουλία, ἢ καλῶς βουλευόμεθα, καὶ αἷς κρίνομεν, σύνεσις τε καὶ γνώμη· σύνεσις μὲν κριτικὴ τῶν κατὰ τοὺς κοινούς γινομένων κανόνας, γνώμη δὲ τῶν παρὰ τοὺς κοινούς, μείζονι διοράσει, κατὰ τινὰς ὑψηλοτέρας ἀρχάς.

LVIII. — Περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν νοερῶν ἀρετῶν.

1-2. Περὶ δὲ πρῶτον δείκνυται, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ ἄλλαι εἰσὶ παρὰ τὰς νοεράς. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ Φιλόσοφος ἐν πρώτῳ τῶν ἠθικῶν, περὶ τῶν ἠθῶν λέγοντες οὐ φαμέν, ὅτι σοφὸς ἢ νοῶν, ἀλλ' ὅτι πρᾶος ἢ σώφρων· καὶ ἐστὶν ἠθικὴ ἀπὸ τοῦ ἠθους, καθὼ σημαίνει φυσικὴν τινὰ ῥοπὴν, ἢ ὡς φυσικὴν, πρὸς τὸ ποιεῖν τι· τὸ γὰρ ἔθος τρόπον τινὰ εἰς φύσιν μεταβαίνει καὶ ποιεῖ ῥοπὴν ὁμοίαν τῇ φυσικῇ. Φανερόν δέ, ὅτι ἡ πρὸς τὴν ἐνέργειαν ῥοπὴ τῇ ὀρεκτικῇ δυνάμει κυρίως συμβαίνει, ἧς ἐστὶ τὰς δυνάμεις πάσας κινεῖν πρὸς τὸ ἐνεργεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἠθικὴ λέγεται ἀρετὴ ἢ ἐν τῇ ὀρεκτικῇ μόνον δυνάμει.

3. Δεύτερον, ὅτι ἰκανῶς διήρηται ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ εἰς τε τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν νοεράν, διότι καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἣν δεῖ τελειοῦσθαι τῇ ἀρετῇ, διπλῆ· ἡ γὰρ ὁ θεωρητικὸς νοῦς ἐστίν, ἡ ὁ πρακτικὸς, ἡ ἡ ὀρεξις.

4. Τρίτον, ὅτι ἀδύνατον εἶναι τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ἄνευ τῶν νοερῶν, f. 121^v οὐ φημι δὲ πασῶν, ἀλλ' ἄνευ νοῦ καὶ φρονήσεως, διότι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἕξις ἐστὶν ποιούσα αἴρεσιν ἀγαθὴν· πρὸς δὲ τοῦτο ζητεῖται ὁ προσήκων τοῦ τέλους σκοπὸς καὶ τὸ ὀρθῶς λαμβάνειν τὰ πρὸς τὸ τέλος· τοῦτο ἀδύνατον εἶναι ἄνευ φρονήσεως καὶ τῶν συνεξευγμένων αὐτῇ ἀρετῶν. Ἐπεὶ δὲ διὰ τοῦ νοῦ γινώσκονται αἱ φύσει γινώριμοι τῶν ἀρχῶν καὶ ἐν τοῖς 10 θεωρητικοῖς καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς, ἐν ἑκατέροις δεῖ προὑποτίθεσθαι τὸν νοῦν τῶν ἀρχῶν ἐν αἷς τε ὁ ὀρθὸς λόγος ἐνεργεῖ τῶν θεωρητικῶν καὶ ἐν αἷς ὁ ὀρθὸς λόγος τῶν ἐνεργουμένων.

5. Τέταρτον, ὅτι οὐδὲ ἡ φρόνησις δύναται εἶναι ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. Τὸ γὰρ θέλειν ποιεῖν τὸ κακὸν ἀντίκειται τῇ ἠθικῇ ἀρετῇ· οὐκ 15 ἀντίκειται δὲ τινὶ ὅπερ ἄνευ ἠθικῆς ἀρετῆς δύναται εἶναι· ἀντίκειται δὲ τῇ φρονήσει τὸ ἐκόντα ἀμαρτάνειν, ὡς ἐν ἑκτῷ τῶν ἠθικῶν λέγεται. Ἡ φρόνησις ἄρα οὐ δύναται εἶναι ἄνευ ἠθικῆς ἀρετῆς.

LIX. — Περὶ ἀρετῆς ἐν τῇ πρὸς τὸ πάθος παραθέσει. 20

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ οὐκ ἐστὶ πάθος· ἐν γὰρ δευτέρῳ τῶν ἠθικῶν λέγεται, ὅτι τὰ πάθη οὔτ' ἀρεταί εἰσιν, οὔτε κακίαι.

2-3. Δεύτερον, ὅτι δύναται εἶναι μετὰ πάθους. Ὁ γὰρ ἡμέτερος Ἰησοῦς τέλειος ἦν κατὰ τὴν ἀρετὴν· ἐν αὐτῷ δὲ γέγονε λύπη, ὡς φησὶν αὐτὸς ἐν εἰκοστῷ ἑκτῷ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· „Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου 25 ἕως θανάτου“.

4. Τρίτον, ὅτι τὴν ἀρετὴν οὐκ ἐστὶ περὶ πάθη, οἷον ἡ δικαιοσύνη· λέγω δὲ, ὅτι ὡς περὶ ἰδίαν ὕλην· ὡς δὲ περὶ τι ἐπόμενον, πᾶσα· πᾶς γὰρ σπουδαῖος ἡδεταὶ ἐπὶ τῇ τῆς ἀρετῆς ἐνεργείᾳ καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῷ ἐναντίῳ. 30

LX. — Περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας διακρίσεως τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν.

1. Περὶ ὃ δείκνυται πρῶτον, ὅτι πλείους αἱ ἠθικαὶ ἀρεταί· πλείους γὰρ αἱ δυνάμεις, αἳ εἰσιν ὑποκείμενα τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν. 35

2. Δεύτερον, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ διακρίνονται τῷ τὰς μὲν αὐτῶν εἶναι περὶ ἐνεργείας, τὰς δὲ περὶ πάθη· ἀρκεῖ τὸ τοῦ Φιλοσόφου ἀξίωμα λέγοντος.

f. 122 3. Τρίτον, ὅτι πλείους ἀρεταί εἰσιν ἡθικαὶ περὶ ἐνεργείας. Εἰ γὰρ καὶ κοινωνοῦσι πᾶσαι αἱ τοιαῦται ἐν τινὶ καθόλου λόγῳ, τῷ τῆς δικαιοσύνης, ὅς ἐστιν ἐν τῇ πρὸς ἕτερον ὀφειλῇ, ἀλλὰ διακρίνονται κατὰ τὴν τῶν λόγων διαφοράν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις ἐνεργείαις ὁ τῆς τάξεως λόγος οὐκ ἐν τῇ πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργεῖα, ἀλλὰ κατὰ τὸ προσήκον αὐτῷ τῷ πράγματι, ἐν ἑαυτῷ λαμβάνεται. Καθὸ δὲ προσήκον, ὁ λόγος τοῦ ὀφειλομένου λαμβάνεται τῷ τὸ ὀφειλόμενον ἐν πᾶσι μὴ τοῦ αὐτοῦ εἶναι λόγου, καὶ διάφοροι συνίστανται ἀρεταί, εἰ καὶ τρόπον τινὰ δικαιοσύνης πᾶσαι, ὡς εἴρηται, λόγον ἔχουσιν· ἄλλως γὰρ ὀφείλεται τῷ ἴσῳ, ἄλλως τῷ μείζονι ἢ τῷ ἐλάττονι, ἄλλως ἐκ συμβάσεως, ἢ ὑποσχέσεως, ἢ δι' εὐεργεσίαν· καὶ ἔστιν ὁσιότης μὲν, δι' ἣν ἀποδίδεται τῷ Θεῷ τὸ ὀφειλόμενον, δικαιοσύνη δέ, δι' ἣν τοῖς γονεῦσιν, ἢ τῇ πατρίδι, ἢ μᾶλλον εὐσέβεια· ἀμοιβή, δι' ἣν τοῖς εὐεργέταις.

4. Τέταρτον, ὅτι καὶ περὶ τὰ πάθη διάφοροί εἰσιν ἀρεταί. Εἰ γὰρ καὶ μία ἐστὶ τῶν παθῶν ἀρχὴ ὁ ἔρωσ, καὶ πάντα εἰς ἐν τελευτῶσι τέλος, τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἀλλ' οὐκ ἐν μιᾷ ἀρχῇ ἰδίᾳ ἢ τελείᾳ κοινωνοῦσιν, ὡσαύτως δὲ καὶ τέλει· καὶ διὰ τοῦτο πλείους εἰσὶν εἰδικῶς· ἀνδρία μὲν περὶ φόβου καὶ θάρρη· περὶ ἐπιθυμίας δὲ σωφροσύνη· ἢ δὲ πραότης περὶ τὰς ὀργάς.

20 LXI. — Περὶ τῶν γενικῶν ἀρετῶν.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι αἱ ἡθικαὶ ἀρεταὶ γενικαὶ λέγονται, μὴ προσισταμένου τοῦ ἄλλην ἀρετὴν ἄλλης ἀρχικωτέραν εἶναι κατὰ τὸν λόγον. Ὅταν γὰρ ἡ διαίρεσις ἀναλόγου τινὸς ἤ, λέγεται κατὰ πλεόνων, κατὰ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον, καὶ ἡ οὐσία ἀρχικώτερον λέγεται ὄν ἢ τὸ συμβεβηκός· τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ τῆς ἀρετῆς διαίρεσις εἰς τὰ διάφορα γένη τῶν ἀρετῶν, ἐπεὶ τὸ τοῦ λόγου ἀγαθὸν οὐ κατὰ τὴν αὐτὴν πρᾶξιν ἐν πᾶσιν εὐρίσκεται.

2. Δεύτερον, ὅτι τέσσαρές εἰσιν αἱ γενικαὶ ἀρεταί· πρῶτον μὲν κατὰ τὴν εἰδικὴν ἀρχὴν θεωροῦσιν, ἢ ἐστὶ τὸ κατὰ τὸν λόγον ἀγαθόν. Τοῦτο f. 122· ἢ γὰρ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ λόγου θεωρία | συνίσταται, καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ φρόνησις· ἢ ἄλλη τινὶ τῆς τοῦ λόγου τάξεως ἐφαρμοζομένης· καὶ εἰ μὲν περὶ ἐνεργείας ἐστίν, ἢ δικαιοσύνη· εἰ δὲ περὶ πάθη, διχῶς αὖθις· ἢ ἀναγκαιζομένου τοῦ πάθους, ὁπότεν πρὸς τι ἐναντίον τῷ λόγῳ συνωθῆ, καὶ ἔστιν ἡ σωφροσύνη· ἢ βεβαιουμένου τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κατὰ λόγον, 35 ὥστε μὴ ἀποχωρῆσαι αὐτοῦ διὰ τὸ τὸ πάθος ἀφέλκειν πειραῖσθαι αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ἀνδρία. Δεύτερον, καὶ κατὰ τὰ ὑποκείμενα· ἢ γὰρ τὸ λογικόν ἐστὶν ὅπερ ἡ φρόνησις τελειοί, ἢ τὸ κατὰ μετοχὴν λογικόν, ὃ διαιρεῖται εἰς τρία· εἰς τὴν θέλησιν, ἢ ἐστὶν ὑποκείμενον τῆς δικαιοσύνης· τὸ ἐπιθυμητικόν, περὶ ὃ ἡ σωφροσύνη· καὶ τὸ θυμικόν, ἐν ᾧ 40 συνίσταται ἡ ἀνδρία.